

Lietuvių kalbos prielinksninės konstrukcijos

Kaip žinoma, lietuvių ir latvių kalbos priklauso indoeuropiečių šeimos baltų šakai kartu su jau išnykusiomis prūsų, jotvingių, kuršių, sėlių ir žemgalių kalbomis. Lietuvių kalba laikoma viena iš seniausių indoeuropiečių kalbų. Jos mokama užsienio universitetuose pav. Švedijoje (Stokholmo universitetas), Čekijoje (Prahos Karolio Didžiojo universitetas), Rusijoje (Maskvos valstybinis Michailo Vasiljevičiaus Lomonosovo universitetas, Kaliningrado Emanuelio Kanto vardo universitetas), Baltarusijoje (Baltarusijos Maksimo Tanko vardo valstybinis pedagoginis universitetas) ir t.t.

Lietuviai, gimę ir gyvenę Lietuvoje, išvyko į naują gyvenamąją vietą užsienyje su savo lietuvių kalba, kartais jau ir su atitinkamu jos dialektu, taigi jau su įvairiomis savybėmis, atitolinančiomis nuo bendrinės kalbos. Žmonėms užsienyje sunku išlaikyti net tai, ką jie atsivežė. O kur dar kalbinė terpė? Baltarusijoje beveik 80% gatvėje galima išgirsti kalbant rusiškai. Lietuvių gali palaipsniui laukti autautėjimas, jeigu jie pradės versti rusiškas konstrukcijas į savo kalbą pagal šiai užsienio kalbai būdingus reikalavimus.

Ypač dažnai klystama norint išversti konstrukcijas su prielinksniu ANT. Šio straipsnio tikslas - atskleisti kai kurias šio prielinksnio naudojimo reikšmes ir išsiaiškinti jo nevertojimo atvejus.

Kalbos dalimis yra vadinamos gramatinės klasės, į kurias skirstomi žodžiai pagal reikšmės, sintaksinių ryšių ir morfolooginių požymių bendrumą. Lietuvių kalboje yra vienuolika kalbos dalių: daiktavardis, būdvardis, įvardis, skaitvardis, veiksmažodis,rieveiksmis, jungtukas, dalelytė, jaustukas, prielinksnis ir ištiktukas.

Prielinksnis pagal savo funkciją priklauso nesavarankiškomis (susijusioms) kalbos dalimis, nes jis pats vienas nesudaro sakinio dalies ir atlieka tik pagalbinę (tarnybinę) funkciją. «Prielinksnis yra nekaitoma kalbos dalis, kuri paprastai eina su linksniu ir rodo linksniuojamojo žodžio ryšį su kitais žodžiais» [1, p.3]. Tarp lietuvių kalbos prielinksnių, kurie visada būna tik prieš linksnį, yra ir prielinksnis ANT. Jis paveldėtas iš baltų prokalbės ir turi atitikmenų kitose indoeuropiečių kalbose. Vietoje anksčiau buvusio ilgesnio šio prielinksnio varianto ANT ilgainiui atsirado trumpinys ant. Iki rašytinio laikotarpio buvo naudojami abu šio prielinksnio variantai (ANTA ir ANT). Tai vienas iš pačių seniausių pagal kilmę lietuvių kalbos prielinksnių, kuris priklauso pirminiems prielinksniams, tai yra tiems, kurių negalima darybiškai susieti su kitais dabartinės lietuvių kalbos žodžiais.

Prielinksnis su linksniu sudaro prielinksninę konstrukciją. ANT vartojamas tik su kilmininku. Šis gana dažnai vartojamas prielinksnis priklauso daugiareikšmiams prielinksniams. Be bendrosios ANT reikšmės -buvimas viršuj, susiliečiant su kieno viršumi, jam dar būdingos ir konkrečios reikšmės. «Prielinksnio ANT konstrukcijos dažniausiai rodo vietą, kur kas yra arba vyksta. Paprastai pabrėžiamas liečiamasis

paviršius, plotas» [1, p.16], pvz. *Vaza su gėlėmis stovi ANT stalo*. Patys lietuviai dažnai klaidingai vartoja šį prielinksni, jeigu vieta nesusijusi su paviršiumi, pav. *Buvau ANT koncerto*. Ši konstrukcija taisytina taip *Buvau koncerte*. Į rusų kalbą verstina prielinksnio ANT ekvivalento на pagalba *Была на концерте*. Taigi, ir lietuvių, ir rusų kalbose turi būti vartojami tik vietininkai. Yra ir daugiau pavyzdžių, kai «ANT nevertojamas su kilmininku, kai nereiškia vietos : *Skaičių padauginkite ant 20* (= iš 20). *Kaimynas ant biuletenio* (= turi nedarbingumo pažymėjimą). *Pinigų liko tik ant maisto* (= maistui) [2, p.52].

Prielinksnis ANT lietuvių kalboje netinka, jei jis reiškia vietą, į kurią vykstama, o ji nesusijusi su paviršiumi. Sakiniai *Važiuoju ANT susirinkimo. Mūsų nepakvietė ANT šventės*, taisytini *Važiuoju į susirinkimą. Mūsų nepakvietė į šventę*. Rusų kalboje šie sakiniai vartojami tik su prielinksniu НА, pav. *Еду на собрание. Нас не пригласили на праздник*.

Sakinys *Šis troleibusas važiuoja ant stoties* yra rusiško sakinio *Этот троллейбус едет на вокзал* atitikmuo. Šiuo atveju prielinksnio ANT konstrukcijos kryptiniai reikšti netinka, nes turi būti pabrėžtas vietos, į kurią vyksta, vidus, o ne paviršius. Tokių neteisingo vertimo klaidų pasitaiko ir daugiau, pav. *Nesuspėjau ANT traukinio*, (= į traukinį). *Mano sūnus pavėlavo ANT penkto autobuso, eis ANT šešto* (= į penktą autobusą, eis į šeštą). Rusų kalboje aukščiau paminėti sakiniai atrodo taip *He успел на поезд* ir *Mano sūnus опоздал на пятый автобус, пойдёт на шестой*.

Prielinksnis ANT gali pasakyti veikimo atlikimo būdą. Rusišką konstrukciją *Экзамен сдал на восемь* reikėtų išvesti *Egzaminą išlaikiau aštuontuku, gavau aštuonetą*, o ne *Egzaminą išlaikiau ANT aštuoneto. Mokosi ant vienu ketvertų* (= vienais ketvertais). *Tave visada ant balso* (= iš balso) pažįstu. *Учится на все четвёрки. Тебя всегда по голосу узнаю*. Aukščiau išvardintuose 3 pavyzdžiuose ANT konstrukcijos būdui nusakyti nenaudojamas, jei ploto, paviršiaus reikšmė yra visiškai neįmanoma. Rusiškuose sakiniuose *Он каждый день работает на тракторе. Умеете ли играть на пианино? Мои двоюродные братья катаются на велосипедах* pavartotą prielinksni na lietuviškuose atitikmenyse reikėtų visai praleisti. Lietuviškai šie sakiniai turėtų atrodyti taip : *Jis kiekvieną dieną dirba traktoriumi. Ar mokate groti pianinu? Mano pusbroliai važinėja dviračiais*. Taigi lietuviškose konstrukcijose priemonė paprastai yra nusakoma įnagininku.

Konstrukcijos su prielinksniu ANT gali reikšti «asmenį ar daiktą, kam skiriamas veiksmas, pav. *bartis ant katino*» [3, p.252]. Sakiniuose turi būti pavartoti tokie veiksmoždziai kaip *bartis, pykti, rėkti, niršti*. Prielinksnio ANT konstrukcijos bendrinėje kalboje nevartotinos su veiksmoždziais mokytis, bandyti skūstis, atsakyti, mainyti ir kitais, pav. *Viena sesuo mokosi ANT mokytojos* (=mokytoja). *Kas maino karvę ANT ožkos* (=į ožką). *Bandytus atliko ANT gyvulių* – (su gyvuliais). Į rusų kalbą aukščiau parašyti sakiniai turėtų būti išversti taip : *Одна сестра учится на учительницу. Кто меняет корову на козу. Испытания провели на скоте*.

Jeigu rusų kalboje prielinksnio ANT konstrukcijos vartotinos laikui reikšti, tai lietuvių kalboje jas atitinka beprielinksniniai sakiniai naudininko linksnyje, tai yra

lietuvių kalboje konstrukcijos šia reikšme nevertotinos, pav. *Я забежала на одну минутку* (= *Aš užbėgau vienai minutei*), o ne *ANT* *vienos minutės*. *Ты приедешь к нам на всё лето* (= *Tu atvažiuosi pas mus visai vasarai*), o ne *ANT* *visos vasaros*. *Когда придёте на цепелины ?* (= *Kada ateisite cepelinų ?*), ne *ANT* *cepelinų*.

Lietuvių kalboje tikslo naudininkas yra vartojamas be prielinksnių, o rusų kalboje galininkas arba kilmininkas su prielinksniais на и для, pav. *Ему нужен хлеб на ужин* (= *Jam reikia duonos vakarienei*), o ne *ANT* *vakarienės* *Ты купил эту книгу для семинара* (= *Tu pirkai šią knygą seminarui*), o ne *ANT* *seminaro*.

Šiame straipsnyje buvo pamėginta atkreipti dėmesį į kai kurias dažnai pasitaikančias prielinksnio *ANT* naudojimo reikšmes ir taisytinas konstrukcijas.

1.Šukys, J. Prielinksnių vartojimas / J.Šukys.-Kaunas, «Šviesa», 1978.

2.Pabrėža, J. , Tumėnas, S. Lietuvių kalba ne tik egzaminui, bet ir gyvenimui / J.Pabrėža, S.Tumėnas.- Šiauliai, «Šiaurės Lietuva», 2007.

3.Ramonienė, M., Pribušauskaitė J. Praktinė lietuvių kalbos gramatika / M.Ramonienė, J.Pribušauskaitė.- Vilnius, «Baltosios lankos», 2003.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУ